Oliviu FELECAN, Nicolae FELECAN

Structura semantico-sintactică a lexemelor *pe* şi *la*

O.F. – dr. în filologie (2004), cadru didactic la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare. Cărți publicate: *Noțiunea „muncă". O perspectivă sociolingvistică în diacronie* (2004), *Limba română în context european* (2009), *Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual* (2013).

N.F. – prof. univ. dr., latinist. Membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Société de Linguistique Romane din Franța. Autor a numeroase lucrări științifice de specialitate.

The semantic-syntactic structure of the lexemes *pe* and *la*. Based on the most representative Romanian specialised writings, the present study revisits the idea of conversion of parts of speech, focusing on the lexemes *pe* ('on') and *la* ('at'). The article aims at supporting Drașoveanu's opinion, regarding the need to discriminate between the prepositional and morphemic values of *pe*, and the prepositional and adjectival values of *la* respectively. This delineation may also help eliminate the limitations that exist in defining the syntactic functions of the terms that the aforementioned lexemes precede.

0. În prezentul articol ne propunem să reluăm discuțiile despre valorile sintactico-semantice ale lexemelor *pe* și *la*, spre a vedea urmările pe care acestea le au în interpretarea faptelor gramaticale.

În mod tradițional, *pe* și *la* sunt trecute în categoria prepozițiilor și, cel mai adesea, analiza se face la acest nivel, eventual anumite poziții pe care le au în precizarea unor funcții sintactice sunt trecute în categoria excepțiilor. Situațiile concrete evidențiază însă faptul că asemenea abateri pot fi încadrate, cu riscuri minime, în repere bine definite. Și aceste situații dorim să le expunem în cele ce urmează.

În calitate de prepoziții, întocmai ca întregul corpus din care fac parte, *pe* și *la* nu au un conținut semantic, ci „împreună cu termenul care îi urmează formează o unitate sintactică,

BDD-A20560 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

un grup prepoziţional subordonat unui termen (regent) prin care se încadrează într-o unitate sintactică superioară" (GALR I: 612). Valorile lor comune sunt circumstanţiale (locativă şi temporală):

*Stă **pe scaun**. Merge **pe trotuar**. Vine **pe 2 martie**.*

*Stă **la noi**. Merge **la şcoală**. Vine **la ora 5**.*,

iar altele sunt specifice fiecăreia în parte şi pe acestea dorim să le subliniem.

1. **Lexemul *pe***

Un prim aspect se referă la realizarea complementului direct cu *pe*, acest lexem fiind sau nu prepoziţie. În caz afirmativ, ea contravine definiţiei complementului direct: „obiectul asupra căruia se exercită o acţiune sau care este rezultatul unei acţiuni" (GA II: 153), aceasta însemnând funcţia cazului fără prepoziţie, adică, în termenii lui Draşoveanu, „acuzativul generator al funcţiei prin el însuşi"; în caz negativ, *pe* nu este prepoziţie.

Lucrările care s-au ocupat de această problemă l-au considerat un „segment de expresie al categoriei gramaticale" (Draşoveanu 1997: 107), numindu-l „morfem" sau „flectiv". Primul care o face este Nicolae Drăganu în *Morfemele româneşti ale complementului în acuzativ şi vechimea lor*, lucrare apărută la Bucureşti, în anul 1943. În cartea postumă, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, 1945, acelaşi Drăganu numeşte, din nou, acest lexem prepoziţie (v. Draşoveanu 1984: 108-111 şi 1997: 107-112). Iorgu Iordan *et al.* (1967: 281) îl văd ca indicând „rolul de complement direct", dar îl cuprind în capitolul *Prepoziţia* (p. 275). Mircea Zdrenghea arată că, în situaţia în care „substantivul în acuzativ e nume de fiinţă (mai ales de persoană), el este precedat de *pe*, care este considerat ca morfem (semn caracteristic) al acuzativului-obiect direct" (Zdrenghea, 1970: 74). Şi Dumitru Irimia împărtăşeşte ideea de morfem al acestui *pe* (Irimia 1983: 115), chiar dacă uneori îi spune şi „prepoziţie-flectiv" („prepoziţie-morfem"), dar este convins că „**acuzativul neprepoziţional** (*precedat sau nu de morfemul* **pe**) *se impune ca marcă distinctivă a funcţiei de* **complement direct**" (sublinierile sunt ale autorului) (Irimia 1997: 414).

Pentru că în lucrările amintite nu a fost demonstrată dihotomia lui *pe* prepoziţie şi *pe* morfem, ci doar enunţată, D. D. Draşoveanu întreprin-

BDD-A20560 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

de (1978: 11-32; 1997: 107-112) o analiză aprofundată, cu argumente ce nu pot fi puse la îndoială. „Ca procedeu de bază și dihotomizant absolut", Drașoveanu propune substituirea[1] unui „personal" printr-un „nepersonal" și oferă două „cupluri" de exemple, a. (a_1, a_2) și b. (b_1, b_2):

a. a_1 *Ne bazăm* **pe** *Ion.*
   a_2 *Ne bazăm* **pe** *contribuția lui Ion.*
b. b_1 (*Îl*) *prețuim* **pe** *Ion.*
   b_2 *Prețuim contribuția lui Ion.,*

din care trage următoarea concluzie: „în timp ce în a. *pe* nu este angajat în substituție, *pe* din b. *este substituit* („pleacă") împreună cu (odată cu) *Ion*; *pe* din b. se dovedește astfel ca fiind *intraacuzatival*, confirmând și ilustrând *ipso facto* calitatea de flectiv, de marcă[2] a Ac_1, comparabilă cu o desinență (care și ea „ar pleca" odată cu cuvântul la care este aglutinată), spre deosebire de *pe* din a., prepoziția – *extraacuzativală*" (sublinierile aparțin autorului) (Drașoveanu 1997: 109).

Ca urmare, conchide Drașoveanu: „Există doi *pe*, radical și obiectiv deosebiți"; „Spre deosebire de prepoziția *pe*, exterioară acuzativului, flectivul *pe* este parte intrinsecă a structurii Ac, ‚personal' și-i întărește calitatea de caz prin el însuși funcțional – funcția acuzativală" (Drașoveanu 1997: 110; v. și Neamțu 2008: 325).

Pe de altă parte, în acest mod, se rezolvă și problema definiției complementului direct, care, după autorul citat, trebuie să cuprindă, „necesar și suficient", două trăsături: „este complementul acuzatival – Ac_1 – cu sau fără flectivul *pe* (El este și se numește direct, pentru că nu are la stânga lui prepoziție); arată obiectul acțiunii. (Această trăsătură trebuie cuprinsă în definiția complementului direct pentru a exclude un alt Ac_1, acuzativul timpului – complement de timp)" (p. 112).

Acceptarea unui *pe* morfem se regăsește și la alți gramaticieni, precum G. G. Neamțu (1977; 2008), Bejan[3] (1995), M. Vulișici-Alexandrescu (1995), N. Felecan (2002).

Gramatica limbii române, ediția 2005 ș. u., nu aduce clarificările așteptate, din moment ce se afirmă că „poziția sintactică a complementului direct exprimată printr-un substantiv, dependentă de un verb tranzitiv, este compatibilă cu două modalități de expresie: *cazuală*,

BDD-A20560 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

prin acuzativul neprepoziţional, şi *prepoziţională*, realizată cu acuzativul cu *pe*" (GALR II: 375).

Putem intui totuşi o oarecare reţinere manifestată în expresia „acuzativul cu *pe*", care face obiectul unor reveniri pe parcursul prezentării acestei funcţii sintactice. „*Pe* nu reprezintă, în această poziţie sintactică, un centru de grup prepoziţional, ca în celelalte situaţii, rolul tematic fiind atribuit în exclusivitate de centrul verbal şi, de aceea, se păstrează neschimbat, în prezenţa sau în absenţa prepoziţiei: *Am ajutat **pe elev / elevul / un elev***. (Beneficiar), *Am întâlnit **pe studenţi / nişte studenţi / studenţii***. (Pacient), *Am ajuns din urmă **pe drumeţ / drumeţul***." (Ţintă) (GALR II: 378). Totuşi, suprapunerile manifestate în utilizarea complementului direct cu *pe* şi fără *pe*, „pun în evidenţă faptul că, în conştiinţa vorbitorilor, *pe* ajunge să fie simţit *ca o marcă a complementului direct* (s.n.)[3]. În această calitate, *pe* se foloseşte peste tot unde poate elimina o confuzie între subiect şi complementul direct" (GALR II: 379).

Ca atare, e greu de explicat de ce o lucrare atât de importantă ca aceasta, care a pus un accent deosebit şi pe terminologie, lasă în suspensie tocmai o problemă terminologică, eludând, cum spunea şi G. G. Neamţu, „principiul exclusivităţii mijloacelor de relaţionare a termenilor (ori acord ori prepoziţie, ori caz ori prepoziţie etc., nu şi unul şi altul)" (Neamţu 2014: 528), deşi reiese clar că acest *pe* nu poate fi prepoziţie din moment ce *„nu reprezintă un centru de grup prepoziţional, ca în celelalte situaţii"*.

Având în vedere această abordare ambiguă, considerăm că trebuie să împărtăşim punctul de vedere al lui Draşoveanu, care preciza în concluzia finală: „flectivul *pe* există şi se reclamă cu necesitate acceptat[5]. Am zice, dacă nu ar exista, ar trebui inventat. A nu accepta flectivul *pe* înseamnă a refuza singura definiţie posibilă a complementului direct" (Draşoveanu 1997: 112).

2. **Lexemul *la***

Probleme ridică şi *la* în enunţuri precum *A mâncat **la plăcinte**., A băut **la apă**.*, în care unele gramatici consideră că avem a face cu un complement direct cu prepoziţia *la*. „Uneori complementul direct, se spune

BDD-A20560 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

în GA II, poate fi exprimat printr-un substantiv nearticulat, de obicei la plural, precedat de prepoziția *la*", cu specificarea că are o „valoare afectivă" și „exprimă o cantitate mare": *„Românii, crezând a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneau de ucideau* ***la aristocrați***", Bălcescu (GA II: 156; v. și Coteanu 1982: 58).

M. Avram plasează construcția în categoria excepțiilor reale: „Excepții reale sunt, rar, ... și unele construcții cu valoare cantitativă în care apar prepoziții ca *la* și *peste*: *Am mâncat* ***la plăcinte****!, Am mâncat* ***peste zece****.*" (Avram 1997: 370).

Se poate deduce cu ușurință din aceste exemple că *la* nu are valoare de prepoziție, idee împărtășită și de alți gramaticieni. Corneliu Dimitriu, de pildă, susține că „în situații de acest fel, *la*, care indică o cantitate mare nehotărâtă, nu mai reprezintă o prepoziție, ci a devenit, prin conversiune, un adjectiv cantitativ ce îndeplinește pe lângă substantivul pe care îl precede funcția sintactică de atribut, astfel încât substantivul precedat de atributul adjectival *la* – îndeplinind funcția sintactică de complement direct – se află la *acuzativul* ***fără prepoziție*** (și nu cu așazisa prepoziție *la*" (Dimitriu 2002: 1381).

Folosind metoda substituției, ca și în situația lui *pe*, *la* poate fi substituit prin zero (ceea ce înseamnă că este înlăturat) sau prin adjectivul (*foarte*) *mult, multă*, fără ca sensul să se schimbe[4] (v. Felecan 2002: 50), față de situația în care *la* este prepoziție:

A mâncat ***la plăcinte****. / A mâncat* ***plăcinte****. / A mâncat (foarte)* ***multe plăcinte****.*

A ajuns ***la gară****. / *A ajuns gară.; Copilul este* ***la țară****. / *Copilul este țară.*

3. **Alte valori ale lui *la* și *pe***

În anumite contexte, *pe* și *la*, alături de *peste, sub*, „se apropie de statutul de semiadverbe cu rol de aproximare": *Ne întâlnim în oraș* ***pe*** *la ora 10., A prejudiciat statul cu* ***peste*** *10 milioane., A ratat recordul mondial cu* ***sub*** *10 sutimi.* (GALR I: 587).

Deși în acest paragraf nu este menționat și lexemul *la*, și el are valoare de aproximare în contexte similare, menționate la cap. *Prepoziția*, de

BDD-A20560 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

unde citãm: „Unele prepoziții au suferit modificări semantico-sintactice, încetând să funcționeze ca elemente de relație”, având „statut apropiat de al unor semiadverbe (și pot fi omise, fără consecințe gramaticale), exprimând aproximarea când sunt însoțite de numerale: *Merele costă **la** / **peste** / **sub** 2 lei kilogramul.* (GALR I: 630) / *Merele costă 2 lei kilogramul. / Ne întâlnim în oraș la ora 10., A prejudiciat statul cu 10 milioane., A ratat recordul mondial cu 10 sutimi*.

Așadar, valorile de *prepoziție* vs. *flectiv / adjectiv / semiadverb* al acestor două cuvinte pot fi probate, în orice context, prin procedeul substituției cu zero, respectiv adjectivul *mult, -ă*. Când substituția denaturează sensul enunțului înseamnă că ne găsim în prezența prepoziției (*pe* sau *la*), iar când nu dăunează înțelesului avem una dintre celelalte situații.

Avantajul vizibil și de necontestat al acceptării acestei ipostaze se vădește în chiar definițiile funcțiilor sintactice ale numelor în fața cărora se află lexemele în cauză. Admițând valorile propuse, dispare orice intersecție a situațiilor fără prepoziție vs. cu prepoziție, și, de la un raport de încrucișare, greu de definit, se ajunge la unul de separare, de excludere, definibil prin chiar valorile actuale ale acestor cuvinte.

Note

[1] Procedeul substituției este „atotcuprinzător”. În situațiile de variație liberă, de opoziție animat / nonanimat și de pasivizare, *pe* flectiv dispare, în timp ce *pe* prepoziție rămâne:
(*Îl*) *văd pe copil / văd copilul.*
Mână pe mână spală / O mână spală cealaltă mână.
Cui pe cui se scoate / un cui scoate alt cui.
Eu îl văd pe Ion / Ion este văzut de mine.,
față de:
*Vina cade pe Ion / *Vina cade Ion.*
*Am verificat efectul **pe** noi înșine. / Efectul a fost verificat **pe** noi înșine. / *Efectul a fost verificat noi înșine.*

[2] Drașoveanu folosește pentru situațiile în care cazul, prin el însuși, este generator al funcțiilor sintactice notația C_1 (N_1, G_1, D_1, Ac_1), respectiv C_3, pentru funcțiile realizate prepozițional (cazul este cerut de prepoziții) (1997: 82, 94-100).

[3] Dumitru Bejan chiar cere „să se impună de către forurile competente și să fie introduse în manualele școlare delimitarea dintre: **pe** prepoziție, când stă în fața unor complemente indirecte (*S-a supărat pe Vasile*) și circumstanțiale de loc (*Stă pe bancă*), de timp (*Vine pe vreme rea*) și de mod (*Îi zice pe nume*); și **pe** morfem, când stă în fața complementului direct, unde are numai valoare de semn, de marcă a acestei părți de propoziție exprimate prin substantive care denumesc persoane și prin pronume și numerale care se referă atât la persoane, cât și la lucruri” (Bejan 1995: 319).

BDD-A20560 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

[4] Valoarea de marcă a complementului direct apare și în GALR I: „Articularea substantivului precedat de *pe*, *marcă a complementului direct* (s. n.), se supune aceloraşi reguli: ..." (p. 615); „Golită de sens, *pe* funcționează ca marcă sintactică a poziției de complement direct" (p. 627).

[5] El mai există, cu foarte slabă frecvență, încă în trei cazuri: atribut acuzatival: *Invidia lor* ***pe Ion*** *era vădită.*, nume predicativ acuzatival: *Invidia lor era* ***pe Ion****.*, element predicativ suplimentar acuzatival: *Invidia lor, eu le-o credeam (știam, bănuiam, ...)* ***pe Ion****.* (Drașoveanu 1997: 112; Neamțu 1977; 2008: 324-326).

[6] Situația este identică și când este vorba de nominativ: *A venit* ***la lume****., Au venit* ***la oameni****.*, unde *lume* și *oameni* sunt subiecte în nominativ fără prepoziție, *la* poate dispărea sau poate fi echivalat cu același adjectiv, *mult, multă*: *A venit* ***lume****. / A venit* ***multă lume****., Au venit* ***oameni****. / Au venit* ***mulți oameni****.*

Bibliografie

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București.

Bejan 1995 = Dumitru Bejan, *Gramatica limbii române. Compendiu*, Editura Echinox, Cluj-Napoca.

Coteanu 1982 = Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București.

Dimitriu 2002 = Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române*, II *Sintaxa*, Editura Institutul European, Iași.

Drașoveanu 1978 = D. D. Drașoveanu, *De la morfemul* ***pe*** *la un sistem al determinanților substantivului*, în *Probleme de sintaxă*, volum îngrijit de Onofrei Vingheler, Cluj-Napoca, p. 11-32.

Drașoveanu 1997 = D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.

Drăganu 1943 = Nicolae Drăganu, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor,* București.

Drăganu 1945 = Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București.

Felecan 2002 = Nicolae Felecan, *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Editura Dacia Educațional, Cluj-Napoca.

Felecan 2010 = Nicolae Felecan, Daiana Felecan, *Cu privire la unele complemente* (*necircumstanțiale*), în „Dacoromania", nr. 1, p. 35-47.

GA (I, II) = *Gramatica limbii române*, I-II, Editura Academiei RSR, București, 1966.

GALR (I, II) = *Gramatica limbii române*, vol. I *Cuvântul*, vol. II *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005.

Irimia 1997 = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă*, Editura Polirom, Iași.

Neamțu 1977 = G. G. Neamțu, *Predicatul nominal și determinanții săi. Probleme și analiză* (Rezumatul tezei de doctorat).

Neamțu 2008 = G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*, Editura Paralela 45, Pitești.

Neamțu 2014 = G. G. Neamțu, *Studii și articole gramaticale*, Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca.

Vulișici-Alexandrescu, Maria, *Sintaxa limbii române*, Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 1995.

BDD-A20560 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)